

для кожного наданого рекрута [12, с. 41–42 (№ 7169), 257–258 (№ 7364), 303–305 (№ 7389)].

У період правління Анни Іоаннівни були визначені чіткі правила для складки при наборі рекрутів. Той, хто мав повне число душ, тобто число, з якого указом визначалося взяти одного рекрута, і ставив його натурою. Якщо, окрім цього у власника залишалося більше двох частин, то він надавав ще одного рекрута, а до нього, у доповнення до повного указанного числа, приписували дрібнопомісних. У великому селі, що належало декільком власникам, жоден з яких не мав вказаного числа душ, ставив рекрута той із власників, що мав у селі більше половини вказаного числа душ, а решта поміщиків платили йому гроші зі складки. Якщо жоден із співвласників не мав більше половини вказаного числа душ, то ставили рекрутів шляхом жеребкування. Тих, у кого було менше десяти душ, не залучали до жеребкування, вони завжди платили гроші. Однак в указі говорилося "кто сам хотя с малого числа душ отдаст рекрута, а к себе в полное число примет других складчиков: в том воли не отымати". У поміщиків, які мали декілька сіл в одній провінції, брали рекрутів з усіх їх сіл разом [10, с. 39; 11, с. 915–916 (№ 7046); 12, с. 275–276 (№ 7378), 348 (№ 7435), 549 (№ 7610), 832–833 (№ 7872); 16, с. 492–493].

Віддавець рекрутів [25] міг їх здавати на власний вибір у Санкт-Петербурзі, Новгороді, Твері, Москві, Переяславі-Рязанському, Калузі, Тулі, Белгороді, Воронежі та інших містах, тобто, не в одному тому місті, в уїзді якого знаходилася община, яка мала ставити рекрута. Це було значним полегшенням для неї, адже зменшувалася ймовірність втрати рекрутів і витрати на їх перевезення [10, с. 41; 11, с. 917–919 (№ 7046); 12, с. 278–280 (№ 7378), 365–366 (№ 7453), 935–936 (№ 7936)].

Отже, рекрутська повинність була значним тягарем для населення Російської імперії. Міські і сільські общини втрачали працездатних членів, несли значні матеріальні витрати під час доставки рекрут у місця збору. Державі навіть жорстокими покараннями не вдавалося ліквідувати недоїмки по рекрутській повинності, хабарництво і зловживання владою серед чиновників, які займалися питаннями рекрутських наборів. Водночас армія сприяла розвитку товарно-грошових відносин, промисловості, сільського господарства, інфраструктури і т. д.

1. Анисимов Е.В. Россия без Петра: 1725–1740. – СПб., 1994.
2. Баюв А. Русская армия в царствование императрицы Анны Иоанновны. – СПб., 1906. 3. Бантыш-Каменский Д.И. История Малой России : В 3 ч. – К., 1903. – Ч. III. 4. Берк К.Р. Путевые записки о России // Петербург Анны Иоанновны в иностранных описаниях. – СПб., 1998.
5. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке (Очерки). – М., 1958. 6. Волкова И. Русская армия в русской истории. – М., 2005.
7. Корсунов А. Опыт истории отправления личной воинской повинности в России, от начала государства до издания рекрутского устава, с 862 по 1831 год. – СПб., 1850. 8. Миних Э. Записки // Безвременье и временщики: Воспоминания об "эпохе дворцовых переворотов" (1720-е – 1760-е годы) / Е. Анисимова. – Л., 1991. 9. Панин П.И. Записка о том, сколько я памятую о крымских и турецких походах // Русский архив издаваемый Петром Бартевевым. – М., 1878. – Кн. I. 10. Поливанов К.

Исторический очерк законодательства о рекрутской повинности от Петра I до 1810 г. // Государная публичная историческая библиотека М. Москви (Россия). Коллекция № 3. 11. Полное собрание законов Российской империи : У 24 т. – СПб., 1830. – Т. 9. 12. Полное собрание законов Российской империи : У 24 т. – СПб., 1830. – Т. 10. 13. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 111: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 4 (1735 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1901. 14. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 114: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 5 (1736 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1902. 15. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 117: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 6 (1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1904. 16. Сборник Императорского Русского Исторического Общества : Т. 120: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 7 (Январь-июнь 1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1905. 17. Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 124: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны. Т. 8 (Июль-декабрь 1737 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1906; Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 111: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны (1731–1740 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1901. 18. Сборник Императорского Русского Исторического Общества: Т. 126: Бумаги Кабинета министров императрицы Анны Иоанновны (Июль-декабрь 1739 г.). / Под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1909. 20. Шаховской Я.П. Записки // Империя после Петра. 1725–1765 / Яков Шаховской. Василий Нащокин. Иван Неплюев. – М., 1998. 21. Широкоград А.Б. Тысячелетняя битва за Царьград. – М., 2005. 22. Аршин – російська міра довжини, дорівнює 0,71 м, використовувалася до запровадження метричної системи. 23. Бурлака – робітник на річці, який входив у будь-яку артілю, що пересувала судна за допомогою веслування. 24. Вершок – російська міра довжини, дорівнює 4,4 см, використовувалася до запровадження метричної системи. 25. Віддавець рекрут – голова, старшина, виборний, якого доручено привезти рекрут у місто і здати їх. 26. Вінтр-квартири – розквартирування, стоянка військовослужбовців із військових частин у приватних цивільних будинках на зимовий період. 27. Гвардія – кращі, відбірні частини війська. 28. Каптан – старовинний чоловічий довгополий верхній одяг. 29. Кірасир – солдат чи офіцер деяких кавалерійських полків у європейських і російській арміях (до 1917 р.). 30. "Кошка" – ремінний батіг з декількома кіньми, що використовувався у давнину для тілесних покарань. 31. Магазин – склад, приміщення для зберігання продовольчих запасів для армії. 32. Недоїмка – не внесена в термін і рахується за платником частина податку, збору тощо. 33. Однодворці – поселенці, що вважали себе дворянського роду і, частково, володіли людьми, походили із дворянських людей і служили, поселені в XVII ст. на кордонах Російської держави, найбільше їх було у Тамбовській, Воронежській і сусідніх губерніях. 34. Подушний податок (подушне) – податок, що стягується з кожної людини. 35. "Пожилое" – грошова плата, яку селянин віддавав землевласнику у випадку його переходу до іншого землевласника в Російській державі XV–XVIII ст. 36. Постоева повинність (постій) – розквартирування, стоянка військовослужбовців із військових частин у приватних цивільних будинках. 37. Рекрут – у російській (XVIII–XIX ст.) й іноземних арміях особа, яка прийнята на військову службу по найму чи по повинності. 38. Рекрутська повинність – система комплектування регулярної армії в Росії XVIII–XIX ст. (до запровадження загальної військової повинності), що полягала в обов'язковій поставці податковими станами певного числа людей, яка спочатку була позитивною. 39. Розкольник – член однієї із сект, що належить до розколу, послідовник розколу; старообрядець. 40. "Сказка" – іменний список населення Росії XVIII – першої половини XIX ст., що складалася під час ревізії, перепису населення і т. д. 41. Упаки (упоки) – мужичі чоботи з грубими, сиром'ятними хальями. 42. Шпіцрутени – одне з найтяжчих тілесних покарань у дореволюційній російській армії, яке полягало в тому, що підданого цьому покаранню проганяли кризь стрій. Довга гнучка палиця або лозина, яку застосовували при тілесному покаранні (переважно солдат).

Надійшла до редколегії 25.04.06

Н. Слободян, канд. іст. наук

ПОЛІТИКА США В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

Проаналізовано політику Сполучених Штатів Америки в регіоні Перської затоки в період 1992–2006 рр. З'ясовано форми та основні напрями зовнішньополітичної стратегії США, а також засоби її реалізації щодо країн Перської затоки.

The article is devoted the analysis of United States of America policy in the region of the Persian Gulf (period of 1992-2006 years). Analyzed forms and basic directions of foreign-policy strategy of the USA, and also facilities of its realization to the countries of the Persian Gulf.

Сукупність політичних й економічних факторів стали причиною того, що регіон Перської затоки перетворився на арену гострих суперечностей між регіональними та позарегіональними державами. Після закін-

чення Другої світової війни Перська затока була офіційно оголошена як сфера національних інтересів Сполучених Штатів Америки і захист яких є справою національної безпеки США.

© Н. Слободян, 2007

На сьогоднішній день регіон Перської затоки є одним із ключових центрів формування нової політичної та економічної системи світу. Це обумовлено кількома чинниками. По-перше, підвищується роль країн Затоки у глобальній енергетичній системі. Адже, за оцінками доповіді Центра стратегічних та міжнародних досліджень (Вашингтон, США) "Енергетичне майбутнє близькосхідного регіону" (березень 2004) [4], регіон Перської затоки продовжуватиме відігравати домінуючу роль на світовому ринку нафти протягом щонайменше двох наступних десятиліть, незважаючи на всі можливі структурні зміни.

По-друге, на початку XXI ст. істотно зросло значення геостратегічних, економічних, сировинних, людських ресурсів Близькосхідного регіону в цілому та Перської затоки зокрема, для їх використання у геополітичному суперництві провідних центрів світової політики, насамперед США, Росії та Євросоюзу.

По-третє, після трагічних подій 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку регіони Середнього Сходу та Перської затоки розглядаються як головний театр боротьби з міжнародним тероризмом, передусім з такими його провідними силами, як "Аль-Каїда", рух "Талібан" в Афганістані, баасистський уряд в Іраці, релігійний іранський уряд, що активно працює над низкою ядерних програм тощо.

Трансатлантичні відносини в регіоні Перської затоки сьогодні визначаються складним і доволі суперечливим поєднанням двох тенденцій. З одного боку, це намагання відновити трансатлантичну співпрацю у сфері безпеки після воєнної операції 2003 р. в Іраці, яке фактично підвело США, Росію, Францію і Німеччину до межі відкритого протистояння у цьому питанні. З іншого – постійне змагання між США з одного боку та Росією і Євросоюзом з іншого за вплив на країни Перської затоки та захист своїх економічних інтересів.

На початку XXI ст. стратегічна лінія Сполучених Штатів на Близькому Сході, визначена так званою доктриною Буша [2], що була оприлюднена у 2002 р., та направлена на захист національних інтересів і закріплення домінуючого впливу США на Близькому і Середньому Сході, насамперед у геостратегічній, геополітичній та геоekonomічній площині. У цьому контексті сутність політики США стосовно Іраку полягає у тому, що цю арабську країну обрано як показовий полігон "нового" курсу американської адміністрації в близькосхідному регіоні. Трансформація Іраку за планами Вашингтона – це є реалізація своєрідного "пілотного проекту" будівництва демократії і ринкової економіки для наступного поширення цієї моделі на всьому Близькому і Середньому Сході. В Іраку опрацьовуються нові, найефективніші механізми реформування країн арабського світу, які згодом будуть використовуватися щодо інших країн регіону. На той час помічник американського президента з питань національної безпеки К. Райс досить відверто говорить про цю місію Іраку в американській стратегії: "Відповідно демократична Німеччина стала стрижнем нової Європи, яка сьогодні єдина, вільна і живе у злагоді, так і трансформований Ірак може стати ключовим елементом оновленого Близького Сходу, у якому не процвітає ідеологія ненависті" [9].

4 лютого 2004 р. президент Дж. Буш у промові, присвяченій пам'яті прем'єр-міністра Великої Британії У. Черчілля, виголосив наміри Сполучених Штатів щодо розвитку демократії у близькосхідному регіоні, яка отримала назву "Стратегія просування демократії на Близькому Сході" [8]. Ця концепція ґрунтується на двох постулатах:

Перший американець до історичного досвіду XX ст., коли завдяки американській ініціативі та всебічній допомозі й підтримці світової спільноти було успішно здійснено дві хвилі демократизації – спочатку у післявоєнній Німеч-

чині та Японії, а згодом – у колишньому Радянському Союзі та країнах Східного блоку. На цій підставі робиться висновок про необхідність здійснення під проводом США чергової, третьої хвилі демократизації, тепер уже в близькосхідному регіоні;

Другий постулат зводиться до того, що демократичні реформи в країнах Близького та Середнього Сходу є тим універсальним засобом, який дозволить не тільки знищити соціально-економічні та соціально-політичні корені екстремізму та тероризму, а й, по суті, автоматично вирішити таку складну політичну проблему, як палестинсько-ізраїльський конфлікт тощо.

На початку 2004 р. команда Дж. Буша оприлюднила основні ідеї нового амбіційного та глобального проекту під назвою "Ініціатива Великого Близького Сходу" [7]. Зазначений проект відобразив процес пошуку нових, ефективніших політичних технологій реалізації широко розрекламованої стратегії "просування демократії на Близькому Сході". Її суть полягає в тому, що для вирішення цього завдання пропонується адаптувати модель, яку свого часу було розроблено для просування політичних свобод і трансформації у колишньому Радянському Союзі та Східній Європі – Гельсінкський акт 1975 р.

На думку авторів цієї ідеї, успішне використання "гельсінкського процесу" в демократизації Східного блоку на чолі з СРСР протягом 70–80-х рр. минулого століття дозволяє сподіватися на такий же ефект і при реалізації нових стратегічних планів щодо широкомасштабної трансформації Близькосхідного регіону.

Євросоюз загалом підтримує ідею "Ініціативи Великого Близького Сходу", хоча й не приховує своїх певних сумнівів щодо її конкретних положень. По-перше, європейські лідери скептично поставилися до можливостей використання моделі Гельсінкських Угод 1975 р. щодо Близького Сходу через значні відмінності регіонів. Як зауважують європейські аналітики, реалізація американських намірів на Близькому Сході носить загрозливий характер для Євросоюзу [1]. Адже така ситуація може негативно вплинути на довготривалий діалог з арабськими країнами Середземномор'я у форматі Барселонського процесу, який за своєю суттю є проєктивною моделлю співпраці між Європою та Близьким Сходом. Ця модель базується на підтримці внутрішніх перетворень у близькосхідних країнах, наданні їм усебічної допомоги, а не нав'язуванні привнесених рецептів демократизації. Крім того, Євросоюз висловив серйозні зауваження стосовно того, чи вплине американська ініціатива на врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту.

Американську ініціативу було підтримано як керівництвом Євросоюзу, так й абсолютною більшістю європейських країн. Одним з головних союзників Сполучених Штатів у цьому питанні стала Німеччина. Під час ювілейної 40 Міжнародної Мюнхенської конференції з питань безпеки, що відбулася 7–8 лютого 2004 р., міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер обґрунтував необхідність висування Євросоюзом, США та Канадою "нової трансатлантичної ініціативи для Близького Сходу" [1]. На думку німецького міністра, і США, і Європі потрібно зробити правильні висновки щодо розколювання у позиціях стосовно війни в Іраку та сформуванню перспективу і стратегію для демократичного розвитку Близького Сходу разом зі своїми партнерами у регіоні.

Нова трансатлантична ініціатива має складатися із двох кроків, на думку Й. Фішера. Перший – Євро/НАТО Середземноморський процес, у межах якого Барселонський процес, ініційований Євросоюзом, та Середземноморський діалог, ініційований НАТО, мають взаємодоповнювати один одного. Другий крок – "декларація спільного майбутнього", яка буде адресована всьому

Близькосхідному регіону. У цьому документі мають бути викладені спільні принципи і напрями здійснення широкомасштабних реформ у Близькосхідному регіоні. Пропозиції міністра закордонних справ Німеччини отримали згодом назву Німецького плану для Близького Сходу [3].

27 лютого 2004 р., під час офіційного візиту Г. Шредера до Сполучених Штатів було підписано Спільну заяву президента Дж. Буша та канцлера Г. Шредера "Німецько-американський союз для XXI століття". У ній наголошується, що США та Німеччина "мають побудувати дійсне партнерство, що пов'язує Європу та Америку із Близькосхідним регіоном і яке спрямоване на співпрацю з країнами і народами регіону для того, щоб досягти зазначеної мети та жити у злагоді" [5].

Згодом у серпні 2004 р. на саміті держав "великої вісімки" європейські та американські експерти досягли згоди щодо спільної позиції на Близькому Сході. Внаслідок американо-європейської співпраці було прийнято офіційний документ "Партнерство в ім'я прогресу і загального майбутнього з регіоном Близького Сходу і Північної Африки".

Слід зазначити, що рішення та документи саміту держав "великої вісімки" у Сі-Айленді разом з резолюцією № 1546 від 8 червня 2004 р. щодо Іраку заклали підвалини нового глобального проекту трансформації Близькосхідного регіону, який дозволить максимально поєднати досвід, ресурси та зусилля США, Євросоюзу, а також країн власне Близького і Середнього Сходу.

10 січня 2007 р. президент США Дж. Буш обнародував нову американську стратегію в Іраці, яка покликана, на його думку, не лише нормалізувати ситуацію в регіоні, але і стати важливим етапом у боротьбі зі світовим тероризмом. У своєму виступі Дж. Буш заявив, що визнає помилки, які мали місце в ході іракської компанії і повністю усвідомлює свою відповідальність за них. У той же час американський президент повідомив, що Сполучені Штати не мають наміру найближчим часом залишити Ірак. "Якщо ми залишимо Ірак зараз, – підкреслив Дж. Буш, – ми приречемо іракський демократичний уряд на загибель, спровокуємо розвал іракської держави і новий неконтрольований спалах насилля в регіоні" [10].

Проте, продовжив американський президент, влада Іраку не повинна "постійно випробовувати наше терпіння". Якщо прем'єр-міністр Іраку Нурі аль-Мурікі не виконає дану ним обіцянку роззброїти як сунітські, так і шиїтські угруповання бойовиків, "то він втратить підтримку як Сполучених Штатів, так і іракського народу" [10].

Переходячи безпосередньо до деталей нової американської стратегії в Іраці, Буш повідомив, що попередні спроби нормалізувати ситуацію в країні провалилися через два принципових чинники. Перша й основна причина невдач США в Іраці, на думку президента США, – це нехватка військової сили, друга – "обмеження свобод дій американського командування в цій країні" [10].

Першими кроками на шляху виправлення цих помилок, відповідно до нової американської стратегії, стане збільшення американського контингенту в Іраці на більш ніж 20 тис. військовослужбовців. Основна частина додаткового військового контингенту, за розрахунками американських високопосадовців, буде дислокована в Багдаді та займатиметься боротьбою з терористичними угрупованнями, які діють в іракській столиці.

Головним завданням американського військового контингенту, як повідомив Дж. Буш, буде не лише захист мирного населення Багдаду від бойовиків, але й постійний контроль за приміськими районами Багдаду. "Ситуація, коли американські військові звільняють район від бойовиків і залишають його, нівелювала всі попередні зусилля. Через кілька годин після проведеної

спецоперації бойовики поверталися. Але тепер це не повториться," [10] – підкреслив Дж. Буш.

Крім того, як наголосив офіційний Вашингтон, якщо раніше уряд Іраку заперечував щодо проведення спецоперацій у районах, які переважно заселені шиїтами, то тепер ситуація кардинально зміниться. "Аль-Малікі дав тверду обіцянку вести боротьбу з усіма бойовиками і він повинен дотриматись свого слова", [10] – на завершення своєї доповіді заявив американський президент. Після таких заяв стало зрозуміло, що американський уряд також планує посилити боротьбу з бойовиками, які прибули до іракської держави з Ірану та Сирії.

У межах нової стратегії США в Іраці, американським урядом заплановано вжити додаткові заходи щодо захисту кордонів іракської держави. "З цією метою, – як повідомив президент США, – до Перської затоки було направлено ще один авіаносець ВМС США та розміщено додатково ракетну установку Patriot PAC-3" [10]. Також у межах нової стратегії США в Іраці американські спеціалісти нададуть усю необхідну допомогу щодо захисту ірако-турецького кордону, через який в Ірак прибувають ісламські бойовики.

Кінцевою метою стратегії США в Іраці є забезпечення можливості передачі всіх провінцій країни під контроль іракських сил безпеки до кінця листопада 2007 р.

Головним критерієм, який дозволить визначити, наскільки успішною була нова американська стратегія в Іраку, як підкреслив Дж. Буш у своїй доповіді, стане можливість "ще на один крок приблизитися до перемоги, до забезпечення мирного демократичного майбутнього, як цієї окремо взятої країни, так і близькосхідного регіону в цілому" [10].

Аналіз політики США щодо Іраку дозволяє нам стверджувати, що на сьогоднішній день Сполучені Штати опрацьовують нову стратегію щодо близькосхідного регіону в цілому. Дана стратегія визначається низкою факторів:

По-перше, перманентність палестино-ізраїльського конфлікту. Світова спільнота на чолі зі Сполученими Штатами так і не змогла будь-яким чином посприяти вирішенню даної проблеми, тому протистояння між Палестиною та Ізраїлем зацікавлені сили, а саме – Іран, Ірак, Ліван тощо, використовують на свою користь. Наприклад, так було з Іраком у 2001 р., коли після чергового загострення палестино-ізраїльських відносин іракський лідер Садам Хусейн звернувся із закликом до мусульманських країн Близького Сходу найближчим часом розпочати війну проти Ізраїлю. Внаслідок цього Сирія, Єгипет та Йорданія переглянули своє ставлення до Багдада та підписали низку угод щодо співпраці. Завданням офіційного Вашингтона в такій ситуації стало не допустити потепління відносин між державами Близького Сходу та Іраком. Іншим прикладом є активізація ядерних програм Ірану, що теоретично несе пряму загрозу безпеці Ізраїлю. Виходячи із цього, уряд США прагне перевести палестино-ізраїльський конфлікт з деструктивного в розряд конструктивного, через що даний конфлікт важко буде використати з метою маніпуляцій та розпалювання ворожнечі між державами регіону.

По-друге, це нафтовий фактор. Ірак займає друге місце у світі за запасами нафти. Членство Іраку в ОПЕК та контроль над видобутком і ціноутворенням на ринку енергоносіїв дозволяли Іраку сформувавши вектори міжнародних відносин у субрегіоні Перської затоки, де чітко прослідковувався антиамериканський настрій. А Сполучені Штати своїми діями намагалися мінімізувати політичний вплив офіційного Багдада на регіон. Крім того, домінування нафтового фактора у стратегічних планах США щодо Іраку можна пояснити й по-іншому. У сучасних умовах Сполучені Штати не мають енергетичної